

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Ikram Asry

Hellre fria än fälla

- En granskning av beviskravet och alternativhypoteser i brottmål

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 Högskolepoäng

Handledare: Karol Nowak

Examinator: Niklas Selberg

VT 2019

Innehållsförteckning

SUMMARY	3
SAMMANFATTNING	5
FÖRKORTNINGAR	7
1 INLEDNING	8
1.1 Bakgrund	8
1.2 Syfte & frågeställningar	8
1.3 Avgränsning & metod	9
1.4 Disposition	10
2 OSKYLDIGHETSPRESUMTIONEN	11
3 BEVISKRAVETS DELAR	13
3.1 Definition	13
3.2 Rimligt tvivel	14
3.3 Bortom allt rimligt tvivel?	15
3.4 Differentierat beviskrav	16
4 ALTERNATIVHYPOTESER	18
4.1 Utredning genom hypoteser	18
4.2 Det positiva & negativa beviskravet	19
4.2.1 Det positiva beviskravet	20
4.2.2 Det negativa beviskravet	20
4.3 Vad krävs av en friande alternativhypotes?	21
4.4 Osannolika alternativhypoteser	22
5 LINDOMEFALLET	24
5.1 Bakgrund	24
5.2 Tingsrättens bedömning	25
5.3 Hovrättens bedömning	26
5.4 Kommentarer till rättsfallet	27

6 DISKUSSION & ANALYS	28
7 KÄLL- & LITTERATURFÖRTECKNING	31
8 RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	34

SUMMARY

The thesis concerns with the evidence requirement in criminal processes and alternative hypotheses in relation to the prosecutor's accusation of crime. The requirement of proof means that the court's conviction of the defendant's debt must be “beyond reasonable doubt”. Due to lack of legislation on the proof requirement, it has instead been established in court practice. The mainly complications with this topic are that it is not clarified in detail, neither in doctrine nor court practice, what can be defined as the lower limit of the proof requirement. The perception of the doctrines of what the requirement for proof means, and its various parts, is examined in the essay.

The main hypotheses and alternative hypotheses are of essential importance in the criminal process. Both types of hypotheses are set by the prosecutor during the preliminary investigation in order to investigate what actually happened in the present case. The defense side of the trial actors also contributes to the hypothesis formation and its investigation by setting up alternative hypotheses, intended to plant doubts, which speak for the accused's innocence. The court's judicial work consists largely of investigation through hypotheses. It follows from the requirement of proof that it must be stated "beyond reasonable doubt" that all hypotheses must be investigated and either accepted or rejected in order for the court to be able to judge the case.

In order to bring together the reviewed rules into a concrete situation, a case called the Lindome case is described when hypothesis formation and collection of evidence did not work and resulted in the court freeing the defendants. The problem was that the two defendants, who can be attributed to the crime scene, blamed each other and must therefore be released as a result of insufficient evidence, even though the court knows that one of these two has committed the crime.

The requirement of proof governs how the courts should judge and whether they should free or hold the person responsible. The responsibility to fulfill the requirement of proof is solely for the prosecutor who has the burden of proof regarding all parts of the description of the criminal act. The defendant should always be considered innocent until the prosecutor can show that there is no reasonable doubt that this is the culprit. This belongs to the so-called legal certainty that is intended to protect citizens against abuse by the state.

Legal certainty ensures that no one can be sentenced without support in law and without full evidence. It is the legal certainty that lies behind the high evidence requirement and, as a result of this principle, the courts should rather free than make a conviction, even in cases where one believes they know who the culprit is but cannot fully demonstrate it. Discussions on a reduced proof requirement have been dismissed on the grounds that it would conflict with legal certainty.

SAMMANFATTNING

Uppsatsen behandlar beviskravet i brottmål och alternativa hypoteser i förhållande till åklagarens gärningspåstående. Beviskravet innebär att rättens övertygelse om den tilltalades skuld ska vara ställd bortom rimligt tvivel. Eftersom att lagreglering saknas om beviskravet har detta fastställts i praxis. Komplikationerna med ämnet är huvudsakligen att det inte klargjorts utförligt, i varken doktrin eller praxis, vad som kan benämnas som beviskravets lägre gräns. Uppfattningen i doktrinen om vad beviskravet innebär och dess olika delar granskas i uppsatsen.

Huvudhypoteser och alternativa hypoteser är av väsentlig betydelse i straffprocessen. Båda typerna av hypoteser ställs upp av åklagaren vid förundersökningen i syfte att utreda vad som faktiskt hänt i det aktuella fallet. Försvarens sidan bidrar även till hypotesbildningen och utredningen genom att ställa upp alternativa hypoteser, ägnade att plantera tvivel, som talar för den tilltalades oskuld. Rättens rättskipande arbete består till stor del av utredning genom hypoteser. Det följer av beviskravet att det ska vara ställt ”bortom rimligt tvivel” att samtliga hypoteser ska utredas och antingen godtas eller avvisas för att domstolen ska kunna döma i målet.

I syfte att sammanföra de granskade reglerna till en konkret situation redogörs ett fall som kallas för Lindomefallet då hypotesbildning och materialinsamling inte fungerade och resulterade i att domstolen friade de tilltalade. Problematiken bestod i att de två tilltalade, som kan hänföras till brottsplatsen, skyller på varandra och måste därav frias till följd av otillräcklig bevisning trots att domstolen vet att en av dessa två har begått brottet.

Beviskravet är det som styr hur domstolarna ska döma och om de ska fria eller fälla. Ansvaret att uppfylla beviskravet tillkommer enbart åklagaren som har bevisbördan gällande samtliga delar av gärningsbeskrivningen. Den tilltalade alltid ska betraktas som oskyldig tills dess att åklagaren kan visa att det inte finns något rimligt tvivel till att denne är den skyldige. Detta tillhör en del av den så kallade rättssäkerheten som är till för att skydda medborgare mot övergrepp från staten.

Rättssäkerheten garanterar att ingen får dömas utan stöd i lag och utan full bevisning. Det är

rättssäkerheten som ligger bakom det höga beviskravet och till följd av denna princip ska domstolarna hellre ska fria än fälla, även i mål där man tror sig veta vem den skyldige är men inte helt kan visa det. Diskussioner om ett sänkt beviskrav har avfärdats med anledning av att det skulle stå i strid med rättssäkerheten.

FÖRKORTNINGAR

Art.	Artikel
DS	Departementsserien
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
JT	Juridisk Tidskrift
Kap.	Kapitel
LL	Tilltalad i Lindomefallet
NJA	Nytt juridiskt arkiv
PL	Tilltalad i Lindomefallet
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RH	Rättsfall från Hovrätt
SOU	Statens offentliga utredningar
TR	Tingsrätten

1 INLEDNING

1.1 Bakgrund

Straffprocessen grundas av två intressen som delvis står mot varandra, rättssäkerhet och rättstrygghet. ”Rättssäkerhet” kan beskrivas som ”enskildes skydd mot det allmännas utövande av tvångsmakt”.¹ Ett av de allra tydligaste uttrycket av det allmännas tvångsmakt är brottmålsprocessen vilket slutresultat kan bli ett långvarigt frihetsberövande för den enskilde. I mer precis betydelse kan rättssäkerheten sägas vara ett skydd mot sådant tvång. Detta skydd uppnås genom att upprätthålla en förutsebar rättstillämpning som kommer till uttryck genom ett högt ställt beviskrav för en fällande brottmålsdom.² För att rättssäkerheten ska kunna upprätthållas krävs att beviskravet stabiliseras och förtydligas. I nuläget förefaller det finnas en stor utbredning av varierande åsikter om den faktiska betydelsen av beviskravet ”ställt bortom rimligt tvivel”.³

För att kunna ge svar på frågan om vad beviskravet innebär är det nödvändigt att undersöka hur gränsen dras och bör dras mellan sådant tvivel som ska betecknas som rimligt och sådant som är att bedöma som orimligt. Till följd av att beviskravet är ”ställt bortom rimligt tvivel” ligger fokus i denna uppsats framför allt på det som utgör ”rimligt tvivel”, närmare bestämt sådana hypoteser som avviker från den huvudhypotes som framgår av åklagarens gärningsbeskrivning.

1.2 Syfte & frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att redogöra för, och analysera, det i svensk straffprocess gängse beviskravet ”bortom rimligt tvivel” och hur det förhåller sig till i verkligheten. Jag har även som intention att försöka visa varför två olika instanser kan döma olika på i stort sett samma

¹ Mellqvist, Mikael, *Om tro, tyckande och vetande: Högsta domstolens värdering av utsagor*, Svensk Juristtidning 2013, s. 753-778.

² Rättssäkerheten i brottmål: rapport från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt, Stockholm, 2009, s. 39-40.

³ Lambertz, Göran, *Kvalitetssäkring av bevisprövningen i brottmål*, Svensk Juristtidning 2009, s. 13.

material. Det har inte varit min mening att försöka ”lösa” fallet eller formalisera ämnet, utan att se var åtskillnaden ligger och ge en ansats till formalisering.

För att åstadkomma nämnda syfte besvaras följande frågeställningar:

- Vilket beviskrav gäller för att bli dömd för brott och vad innebär det?
- Är rättssäkerheten under- eller överordnat behovet av att fälla tilltalade gärningsmän till ansvar?
- Hur har domstolarna resonerat i de rättsfall som presenteras?

1.3 Avgränsning & metod

Huvudsakligen används ett rättsdogmatiskt tillvägagångssätt, vars betydelse är att gällande rätt fastställs genom att studera de befintliga rättskällorna i inbördes ordning: lagtext, förarbeten, praxis och doktrin.⁴

I huvudsak har doktrin blivit föremål för behandling i den övriga framställningen, med undantag av rättsfallsstudien i vilken uteslutande praxis studerats. Förarbeten berörs i största möjliga omfattning, men med anledning av att ämnet inte har diskuterats i behövlig grad samt att det ofta hänvisas till doktrin i förarbetena har det varit behövligt att i betydande omfattning studera doktrinen.

För att besvara de tre senare frågeställningarna har jag använt mig av ett brottmål. Förhör med de tilltalade har redovisats utförligt, syftet med detta är att läsaren själv ska forma sig en uppfattning om vad som har legat till grund för bevisvärderingen.

Med tanke på arbetets begränsade omfattning har jag varit tvungen att lämna delar utanför som annars hade förtjänat en plats här. Följaktligen berörs endast oskyldighetspresumtionen som relevant rättslig princip till det aktuella ämnet. Med anledning av att bestämningen av beviskravet i regel inte görs genom numeriska sannolikhetsberäkningar har den numeriska bestämningen helt exkluderats från uppsatsen.

⁴ Korling, Fredric & Zamboni, Mauro, *Juridisk metodlära*, Studentlitteratur, Lund, 2013, s. 21.

1.4 Disposition

För att ge en bakgrund till den fortsatta framställningen kommer en grundläggande straffrättslig princip att presenteras. Därefter disponeras uppsatsen så att det för brottmålsprocessen gällande beviskravet redogörs i det efterföljande kapitlet. I nästkommande kapitel redogörs alternativhypoteser. Efteråt studeras ett rättsfall som belyser den aktuella problematiken. Avslutningsvis ges en sammanfattande analys och diskussion där svaren på de frågeställningar som uppställdes inledningsvis besvaras utöver den löpande diskussion.

2 OSKYLDIGHETSPRESUMTIONEN

En synnerligen grundläggande princip i straffrättssystemet är presumtionen om varje tilltalads oskuld, den s.k. oskyldighetspresumtionen. Denna princip är inte lagstadgad, men finns i EKMR artikel 6(2) som följer:

Envar, som blivit anklagad för brottslig gärning, skall betraktas som oskyldig intill dess hans skuld lagligen fastställts.

I den praktiska tillämpningen finns principen dock även i svensk rätt. Avseende bevisbördan i brottmål är det åklagaren som ska bevisa att den tilltalade är skyldig bortom rimligt tvivel, det är inte den tilltalade som ska bevisa att hen är oskyldig bortom rimligt tvivel. Utgångsläget är således att den tilltalade anses oskyldig tills motsatsen har bevisats. Presumtionen sammanhänger med grundprincipen *in dubio pro reo* (i tveksamma fall till förmån för den tilltalade) och grundar regeln *hellre fria än fälla*.⁵

Presumtionen medför, av relevans för denna uppsats, att den anklagade har rätt att förhålla sig passiv under processens gång vilket betyder att åklagaren har bevisbördan för samtliga i målet relevanta omständigheter.⁶ Passiviteten får inte direkt ses som ett stöd för att den tilltalade inte har något att anföra till sitt försvar i den meningen att denne föredrar att vara tyst med förhoppningen att åklagaren inte kan framlägga tillräcklig bevisning. Enligt RB 35 kap. 4 § är det upp till rätten att bedöma vilken värde en vägran att medverka i rättegången skall tillmätas vid bedömningen av målet. Att skulden ska ha blivit lagligen fastställd innebär att åklagaren ska framlägga bevis av en sådan styrka att beviskravet i brottmål har uppnåtts. Om så inte är fallet ska åtalet inte bifallas och den åtalade kvarstå i presumtionen som oskyldig.

Oskyldighetspresumtionen bör följa genom hela rättsprocessen i såväl själva domslutet som i domskälen. Detta innefattar att det i domskälen tydligt bör framgå att den tilltalade har visat sig oskyldig och anledningarna för detta. Domen ska undanröja varje tidigare misstanke om skuld.⁷ En dom bör med andra ord aldrig få negativa konsekvenser för den som anses oskyldig. Det har däremot vid tillfällen hänt att åtal ogillats, men att den tilltalade trots detta

⁵ Nowak, Karol, *Oskyldighetspresumtionen*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2003, s. 32.

⁶ Ekelöf, Per Olof & Bohman, Robert, *Rättegång IV*, Norstedts Juridik, Stockholm, 1992, s. 113.

⁷ Träskman, Per Ole, *Presumtionen om den för brott misstänktes oskyldighet*, Olle Höglund (red.), Festskrift till Lars Welamson, Norstedts Förlag, Stockholm, 1987, s. 479.

pekas ut som skyldig i domskälen.⁸

RH 1988:136, en dom som friar de tilltalade för mord, pekades de tilltalade ut i domskälen såsom skyldiga till brott mot griftefriden, ett brott som åklagaren inte väckt åtal för då detta skulle varit preskriberat. Båda domar har överklagats men då endast domar som för de tilltalade ger en negativ rättsföljd, således inte endast domskäl till en i övrigt frikännande dom, kan överklagas ändrades inte domarna. Nowak menar att utpekandet av de tilltalade i RH 1988:136 klart strider mot oskyldighetspresumtionen.⁹ I NJA 1998 s. 693 uttalade HD att domstolar bör undvika att uttala sig på ett sätt som kommer att uppfattas som kränkande för part. De menade även att domstolen i likande fall att inte i domskälen bör fastslå den tilltalades skuld utan endast uttala sig hypotetiskt.

⁸ Nowak, 2003, s. 434.

⁹ Ibid. s. 437.

3 BEVISKRAVETS DELAR

Sedan början på 1980-talet har HD uttalat beviskravet i brottmål med uttrycksättet ”ställt bortom rimligt tvivel” och det är denna definition som idag anses vara den allmänt utbredda inom brottmål. Termen ”bortom rimligt tvivel” är en direktöversättning av en amerikansk rättstradition ”beyond reasonable doubt” utvecklad på slutet av 1700-talet som under 1900-talet fått genomslagskraft både inom och utanför den common law-rättsliga skolan. Uttrycket utgör idag ett internationellt erkänt mått på bevisningens fordrade styrka i brottmål och i Sverige använde sig HD för första gången av detta i NJA 1980 s. 725. Om bevisningen inte har denna styrka ska åtalet ogillas. Eftersom att lagreglering saknas gällande beviskravet och att förarbetena inte innehåller någon riktig ledning har beviskravet fastställts i praxis. Det som däremot saknas, även i praxis, är konkreta uttalanden om vad beviskravet faktiskt innebär. I de följande avsnitten kommer uppfattningen i doktrinen gällande beviskravet att redovisas.

3.1 Definition

Rättegångsbalkens 35 kap. 1 § ger uttryck för att den rättsligt relevanta omständigheten ska vara ”bevisad” för att ett sakpåstående ska godtas som ett konstaterat faktum. Beviskravet avseende ansvarsfrågan utgör normen för det bevisvärde som måste uppnås för att någon ska kunna åläggas straffrättsligt ansvar. Hur stark bevisning som krävs för att uppnå denna norm säger lagtexten dock ingenting om, dess närmare innehåll har istället överlämnats åt rättspraxis att bestämma.¹⁰

Vad det gällande beviskravet, bortom rimligt tvivel, faktiskt innebär har diskuterats i doktrinen under många år. Enligt Torkel Gregow¹¹ innebär begreppet bortom rimligt tvivel att det ”*praktiskt sett ska framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig*”. Han anmärker vidare att den reservation som ligger i begreppet ”rimligt” troligtvis har sin grund i att det kan finnas ett annat förhållande som inte rimligtvis kunde tas med i beräkningen men som

¹⁰ Diesen, Christian, JT 1996/97, s. 525; Diesen, Christian, *Bevisprövning i brottmål*, Norstedts Juridik, Stockholm, 1994, s. 75-76.

¹¹ Gregow, Torkel, *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn*, Svensk Juristtidning, 1996, s. 510 ff.

emellertid kan visa att saken förhåller sig annorlunda, oavsett hur säkert belagt ett förhållande framstår.

Beviskravet kan även definieras som att domstolen ska kunna utesluta andra tänkbara påståenden än den som förts fram av åklagaren.¹² Andra sätt att beskriva beviskravet är att säga att det inte är uppfyllt om det ”i är praktiken fullt möjligt att det gått till på ett annat sätt än det som åklagaren gör gällande,¹³ om det ”kan” vara som den tilltalade uppger¹⁴ eller om de rimliga alternativa förklaringar som finns inte är i det närmaste uteslutna.¹⁵

3.2 Rimligt tvivel

Trots att beviskravet i brottmål är mycket strängt måste en viss grad av ovisshet vara godtagbar, emellertid är utrymmet för tvivel oerhört inskränkt. Begränsningen består i att en tilltalad inte får fällas till ansvar om denna ovisshet innefattar rimliga tvivel.¹⁶ Diesen¹⁷ hävdar att begreppet ”rimligt” innebär att erfarenhetsmässig kunskap och fakta i målet ligger till grund för bevisvärderingen när man avgör vilka tvivel som ska beaktas. Tvivlet ska vara ”rationellt” och ”konkret”, det vill säga att det ska baseras på förnuftsmässiga grunder och att det ska bygga på att en friande förklaring kan förenas med fakta som framkommit under utredningen. Diesen framhåller vidare att tvivlet ska vara ”relativt” vilket går ut på att bedömningen av om rimligt tvivel finns ska göras i förhållande till det befintliga materialets beskaffenhet samt att friande varianter till åklagarens gärningsbeskrivning har kunnat sättas ur spel.¹⁸ Diesen belyser att ett tänkbart tvivel inte är detsamma som ett rimligt tvivel. För att ett tänkbart tvivel ska kunna övergå till att vara rimligt och överhuvudtaget kunna prövas av

¹² Lindell, Bengt, *Ett rättsfall om resning och beviskravet i brottmål*, Andersson, Torbjörn & Lindell, Bengt (red.), Festskrift till Per Henrik Lindblom, Iustus Förlag, Uppsala, 2004, s. 434.

¹³ Lambertz, Göran, *Kvalitetssäkring av bevisprövningen i brottmål*, Svensk Juristtidning, 2009, s. 4.

¹⁴ Lambertz, Göran, *Bevisprövning och utredningskrav i brottmål*, Gernandt, Johan, Kleineman, Jan & Lindskog, Stefan (red.), Festskrift till Torkel Gregow, Norstedts Juridik, Stockholm, 2010, s. 188.

¹⁵ Lambertz, 2009, s. 7.

¹⁶ Nordh, Robert, *Bevisrätt B: bevisbörda och beviskrav*, Iustus Förlag AB, Uppsala, 2011, s. 37.

¹⁷ Diesen, 1994, s. 83; JT 1996/97, s. 525 ff.

¹⁸ Diesen, Christian, *Bevisvärdering och vittnespsykologisk utsageanalys - Metodlikheter och metodskillnader*, Juridisk tidskrift, 1999/00, s. 311.

domstolen måste det vara konkret i behövlig utsträckning. Därtill krävs det att tvivlet är av sådan egenskap att det kan bekräfta eller avfärda den slutsats vilken det är fråga om.¹⁹

Visserligen kan det finnas ett tvivel men i fall då domarens tvivel är ett personligt, subjektivt eller emotionellt tvivel ska det inte räcka för en friande dom. Som konstaterats av Diesen grundas beviskravet på villkoret att den tilltalade frias från ansvar om dessa tvivel övergår till objektivt rimliga tvivel vilka kan anträffas inom ramen för de föreliggande omständigheterna i målet samt rättegångsunderlaget.²⁰

Mellqvist anser att det är ”aningens förrädiskt” att ställa upp de tidigare sagda kraven att tvivlet ska vara rationellt och konkret som Diesen uppställer. Mellqvist menar att det riskerar att leda till en uppfattning där det läggs en börda på den tilltalade att skapa sådant tvivel hos rätten och att det ställs upp krav på att tvivlet ska vara av en viss kvalificerad karaktär. Problemet blir då att domstolen måste underbygga en friande dom med hänvisning till rationella och konkreta skäl vilket, enligt Mellqvist, endast gäller för fällande domar.²¹

3.3 Bortom allt rimligt tvivel?

Beviskravet ger uttryck för de gränser inom vilka domstolarna ska hålla sig beträffande ett eventuellt tvivel. Diesen beskriver det som ”den felmarginal som domstolarna har att hålla sig inom”.²² Per-Ole Träskman betecknar beviskravet såsom visat bortom *allt* rimligt tvivel,²³ vilket har ifrågasatts av Diesen. Ordet ”allt” ställer i princip upp ett krav på att absolut säkerhet ska gälla i ansvarsfrågan och medför således en skärpning av beviskravet. Diesen framhäver att användningen av uttryckssättet ”ställt bortom allt rimligt tvivel” möjligtvis kan vara godtagbart om rättegångsmaterialet som rättens slutsats bygger är tillräckligt stadigt, vilket inte alltid är fallet. Eftersom det rimliga tvivlet måste grundas på vad som framkommit i målet och denna begränsning inte omfattar andra typer av tvivel anses det vara ett

¹⁹ Diesen, 1994, s. 104; Diesen, Christian, *Bortom allt tvivel?*, Andersson, Ulrika, Wong, Christoffer & Örnemark Hansen, Helén (red.), Festskrift till Per Ole Träskman, Norstedts Juridik, Stockholm, 2011, s. 151.

²⁰ SOU 1938:44, Processlagsberedningens förslag till rättegångsbalk, II, Motiv m.m., s. 377-378; Diesen, 2011, s. 151; Diesen, JT 1996/97, s. 526.

²¹ Mellqvist, 2013, s. 758.

²² Diesen, JT 1996/97, s. 526.

²³ Träskman, Per Ole, *Rimligt eller inget rimligt tvivel?*, Kleineman, Jan, Westerberg, Peter & Carlsson, Stephan (red.), Festskrift till Lars Heuman, Jure Förlag AB, Stockholm, 2008, s. 501-502.

synnerligen strängt krav att samtliga tvivel ska slås ut innan åtal kan bifallas.²⁴

Absolut säkerhet kan i princip inte uppnås även om brottet framstår som fullkomligt bevisat. Det ovan redogjorda utrymmet för tvivel får anses befogat såvitt det inbegripna tvivlet inte är objektivt rimligt.²⁵ Om alla tvivel måste avfärdas skulle lagen inte utgöra ett samhällsskydd då den tillåter slumpartade möjligheter att leda bort möjligheten att ställas inför rätta och dömas till ansvar för ett brott.²⁶

3.4 Differentierat beviskrav

Ifall samma beviskrav alltid gäller i samtliga brottmål och gällande samtliga rekvisit är en omdebatterad fråga. Obestridligt är att beviskravet inte får differentieras avseende den tilltalades person eller ursprungssannolikheten för att den tilltalade har begått brott av den typen. Det framgår bl.a. av NJA 1982 s. 164 där HD uttalar i målet att det höga beviskravet måste tillämpas ”även beträffande en tilltalad som under alla förhållanden kan förutsättas vara engagerad i illegal handel med narkotika [...]”.²⁷ Det bör strida mot både oskyldighetspresumtionen samt principen om allas likhet inför lagen om beviskravet differentierades med hänsyn till föränderliga omständigheter om den tilltalades person och tidigare brottslighet.

Enligt Diesen kan beviskravet knappast tillämpas på samtliga rekvisit och anser att domstolarna visar ansatser till att nöja sig med svagare bevisning gällande vissa straffrättsligt relevanta omständigheter än andra. Diesen menar att anledningen till detta är att vissa rekvisit är särskilt svåra att bevisa bortom rimligt tvivel. Det gäller främst civilrättsliga begrepp, subjektiva rekvisit och rekvisit som avser att bedöma senare omständigheter. Emellertid anser han att beviskravet är konstant oavsett brottets art, såsom brottets grovhet och tilltalades inställning.²⁸

²⁴ Diesen, 2011, s. 149-150.

²⁵ Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Heuman, Lars, *Rättegång. H. 4, 7*. Uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2009, s 153; Nordh, 2011, s. 37.

²⁶ Lambertz, 2009, s. 4.

²⁷ NJA 1982 s. 164, se s. 173 i domen.

²⁸ Diesen, 1994, s. 84.

Ekelöf menar att möjligheterna att fälla en skyldig person skulle bli alltför inskränkta om svagare bevisning inte är tillräckligt för svårbevisade rekvisit. Han menar emellertid att det endast gäller enskilda bevis och inte en generell beviskravssänkning till följd av att gärningen som helhet är svårbevisad. Han menar vidare att, med utgångspunkt i uttalanden i doktrin och praxis, bör det krävas starkare bevisning då brottet är grovt, och omvänt. Däremot anser Ekelöf att detta synsätt inte är fri från anmärkningar då det kan leda till att tämligen svag bevisning kan läggas till grund för en fällande dom i med lindrig beskaffenhet. Förklaringen till varför doktrin och praxis finner denna ställning lämplig är att de i själva verket inte rör sig om ett lägre beviskrav utan om ett lägre krav på utredningens fullständighet i bagatellmål.²⁹

Gör man skillnad på tillämpningen av beviskravet mellan subjektiva och objektiva rekvisit kan en dom inte anses vara baserad på beviskravet som gäller. Det skulle betyda att beviskravet ”ställt bortom rimligt tvivel” inte gäller i praktiken. Detta är som känt inte tillåtet,³⁰ annat än det skulle innebära att rättssäkerheten försummas.

Situationer där ett lägre beviskrav förvisso har bifallits är gällande den tilltalades invändning om nödvärn och excess.³¹ Åklagaren ska framlägga så mycket bevisning mot en invändning om sådana ansvarsfrihetsgrunder att den förefaller som obefogad. Bevislättnad är avhängig av de svårigheter som är behäftade med att bevisa icke-existensen av ett rättsfaktum bortom rimligt tvivel.³² HD:s domskäl har däremot givit uppfattningen att de tyder på att det inte finns någon generell beviskravssänkning, bedömningen beror istället på om åklagaren svårt att motbevisa en nödvärnsinvändning, i det enskilda fallet, på grund av de omständigheterna i det enskilda fallet.³³

²⁹ Ekelöf, 1992, s. 117 ff.

³⁰ SOU 1938:44, s. 377.

³¹ Träskman, 2008, s. 503; NJA 2005 s. 237; NJA 1990 s. 210.

³² Nordh, 2011, s. 60.

³³ Ekelöf m.fl., 2009, s. 155; NJA 1990 s. 210.

4 ALTERNATIVHYPOTESER

Brottmål består i stor omfattning av information som ska granskas. Det rör sig om bland annat vittnesutsagor, fysisk bevisning och skriftlig dokumentation. Polis och åklagare sorterar ut tillgängligt material och gör en utredning av det som är väsentligt för det aktuella fallet för att kunna utreda brottet. Varje utsaga och bevis härleder undersökningen i en viss riktning. Det krävs att alla alternativa hypoteser som kan aktualiseras måste utredas och uteslutas av åklagaren för att någon ska kunna fällas i domstol. I det följande avsnittet redogörs alternativhypoteser i förhållande till beviskravet.

4.1 Utredning genom hypoteser

En hypotes är ett påstående som varken bestyrks eller falsifierats, i annat fall rör det sig inte längre om en hypotes.³⁴ Det handlar alltså om ett konstaterande om hur verkligheten, eller del av verkligheten, är utformad.³⁵ För att styrka hypotesen förutsätts som utgångspunkt att hypotesen kan tillskrivas viss sannolikhet, även minimal sannolikhet, innan hypotesen har fått stöd av bevisning. För att det ska vara befogat att sätta sin tilltro till en hypotes förutsätts det att de övriga alternativhypoteserna inte kan anses ha starkare anseende.³⁶ Rätten måste undersöka och fästa avseende vid samtliga, även mindre sannolika alternativhypoteser, då det enskilda fallet ska bedömas och beviskravet inte rör sig om ett sannolikhetskrav.³⁷

För att rätten, och de tidigare aktörerna i processen, ska kunna bedriva utredningar genom alternativhypoteser innefattar det att tidpunkter av ovisshets måste bekännas och godtas. Hypotesutredningen utförs genom att alternativhypotesen genomgår prövning mot vissa bedömningsgrunder som måste föreligga för att kunna bestyrka hypotesen. En hypotesprövning resulterar antingen i att hypotesen falsifieras, bestyrks eller så råder det tvivel om det inte kan fastställas om hypotesen är riktig eller inte.³⁸

³⁴ Diesen, Christian, *Bevis. 10, Bevisprövning i brottmål*, 2. Uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2015, s. 243.

³⁵ Rosing, Hans, *Vetenskapens logiska grunder*, Schildt, Helsingfors, 1978, s. 101.

³⁶ Halldén, Sören, *Nyfikenhetens redskap: en bok om kritiskt tänkande inom vetenskapen och utanför*, Studentlitteratur, Lund, 1980, s. 73-75.

³⁷ Diesen, 2015, s. 221.

³⁸ Edvardsson, Bo, *Kritisk utredningsmetodik: begrepp, principer och felkällor*, 2. Uppl., Liber, Stockholm, 2003, s. 42-43.

Bo Edvardsson³⁹ anser att utredare påstår sig ha beaktat alternativa hypoteser till ett händelseförlopp genom att yttra sig om att för lite eller bristande fakta har kommit till stöd för den alternativa förklaringsmöjligheten till händelseförloppet. Brist på material för alternativhypotesen kan däremot böttna i att utredningen har förvrängts så att möjligheten till underlag har förhindrats. Hypotesutredningen rör sig om att samtliga alternativa förklaringar ska utredas och kritiskt granskas och bemötas likvärdigt med åklagarens huvudhypotes. Enligt Edvardsson kan man ofta se hur utredarna i ett tidigt skede hängt upp sig vid en uppfattning gällande den misstänktes skuld. Med anledning av det blir utredningen förvrängd och får ingen korrekt slutgiltig bedömning.

Uttryckssättet ”bortom rimligt tvivel” ger därtill en anvisning om tillvägagångssättet som gäller vid bevisvärderingen. Genom att utesluta tvivel kan den tilltalade fällas för ansvar, om tvivlet inte kan avvisas föreligger ett rimligt tvivel och den tilltalade kan inte fällas. Därför måste alternativhypoteser prövas och sedan accepteras eller avvisas. Den alternativa hypotesen måste däremot stödjas av processmaterialet då det annars skulle betyda att vilken hypotes som helst kan medföra rimligt tvivel.

4.2 Det positiva & negativa beviskravet

Den akademiska definitionen av beviskravet kan konstrueras i en positiv eller negativ egenskap. Fördelen med den tvåfaldiga definitionen av beviskravet, positiv som negativ, är att fullbordandet av beviskravet granskas på två sätt och inte enbart med utgångspunkt i ett perspektiv. Ekelöf m.fl. menar att både det positiva och negativa beviskravet bör användas eftersom de förser prövningen med modeller som tillsammans gör den säkrare.⁴⁰ Diesen anser emellertid att den negativa definitionen har störst betydelse eftersom det är förknippat med större hinder att konstatera att bevisen är tillräckliga, det vill säga det positiva beviskravet, än att utrymmet för felaktigheter är för stort, nämligen att det negativa beviskravet inte är uppfyllt.⁴¹

³⁹ Edvardsson, Bo, *Kritisk granskning av förundersökningsmaterial, psykologutlåtande och hovrättens dom i ett mål där två barn återtagit sina uppgifter om sexuella övergrepp*, Örebro universitet, 2011, s. 4-5.

⁴⁰ Ekelöf m.fl., 2009, s. 153.

⁴¹ Diesen, 2015, s. 146.

4.2.1 Det positiva beviskravet

Beviskravets positiva utformning för att kunna fälla den tilltalade kan ske genom att domstolarna uppger hur stor sannolikheten måste vara för den tilltalades skuld. Beviskravet är förvisso inget sannolikhetsbegrepp, men det förekommer vanligtvis resonemang kring sannolikhet vid fällande domar. Den huvudsakliga hypotesen måste genomgå en självständig prövning om dess berättigande innan utredningen övergår till de alternativa hypoteser.⁴² Genom detta förfarande förhindras att avvisandet av alternativhypoteser, det negativa beviskravet, går till överdrift. Det positiva beviskravet anses endast uppfyllt om det föreligger konkret stöd för åklagarens påstående i gärningsbeskrivningen.⁴³

Schelin framhåller att det följer av principen om åklagarens bevisbörda att någon prövning av den tilltalades utsagor inte ska ske förrän det är säkert att målsägandets utsaga och bevisningen uppfyller beviskravet. För att principen om åklagarens bevisbörda ska få effekt ska fokus ligga på åklagarens framlagda bevis och målsägandens utsaga. I annat fall resulterar det i ”vågskålstänkande” som inte är acceptabelt inom den straffrättsliga processen.⁴⁴ Annars uppkommer risken att åtalet bifalls enbart med stöd av att det saknas starka skäl mot åklagarens gärningspåstående oavsett hur svag bevisning åklagaren har lagt fram.

Sammantaget fungerar det positiva beviskravet som ett hinder mot att fällande domar grundas på alldeles för svag bevisning. Detta är av särskild betydelse i lägen där den alternativa hypotesen förvisso är diffus men ändå inte lyckats avfärdas, den tilltalades utsaga saknar grund i processmaterialet men emellertid inte orimlig och endast kan tillbakavisas av åklagaren genom indirekt bevisning.⁴⁵

4.2.2 Det negativa beviskravet

Avsikten med det så kallade negativa beviskravet är att alternativhypoteser ställs upp, prövas

⁴² Schelin, Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2007, s. 60.

⁴³ Diesen, JT 1990/00, s. 307.

⁴⁴ Schelin, 2007, s. 97.

⁴⁵ Diesen, 2015, s. 264.

och endera avfärdas eller godtas. Begreppsförklaringen av en alternativhypotes, inom brottmålsprocessen, är ”en hypotes som avviker från den hypotes som åklagaren anger i gärningsbeskrivningen”. Oavsett om hypotesen framförs av försvararsidan eller självmant av rätten så benämns det som en alternativhypotes. De krävs emellertid inte att den alternativa hypotesen utgår från att den tilltalade är fullkomligt oskyldig i förhållande till åklagarens gärningspåstående för att följden ska resultera till förmån för den tilltalade. Den alternativa hypotesen kan grunda sig på att en annan gärning har begåtts som inte stämmer överens med gärningsbeskrivningen för att rätten ska vara förhindrad att döma i enlighet åklagarens påstående.⁴⁶

Utredningen av hypotesen sker på så sätt att fakta i målet förs till alternativhypotesen för att granska om målets fakta likaså kan förbindas med den alternativa hypotesen och inte enbart överensstämmer med åklagarens gärningspåstående. Ändamålet med prövningen av alternativhypoteser är således att granska om materialet i målet kan tillkännages på ett annorlunda sätt än det som uppenbarar sig ur gärningsbeskrivningen.⁴⁷

Nordh ställer sig skeptisk till att allt för stort fokus ligger på hypotesprövningen och menar istället att utredningen bör koncentrera sig på huruvida åklagarens gärningspåstående kan bestyrkas eller inte. En hypotesbaserad bedömning utifrån det negativa beviskravet äventyrar i att resultera i att åklagarens gärningspåstående, huvudhypotes, inte prövas eller sätts ur fokus.⁴⁸

4.3 Vad krävs av en friande alternativhypotes?

Enligt Diesen kan ett flertal rekvisit ställas upp, och måste uppfyllas, för att den alternativa hypotesen ska kunna leda till att åtalet ogillas och den tilltalade frias. Framförallt måste alternativhypotesen handla om ett rimligt påstående. Det som menas är att alternativhypotesen ska stämma överens med processmaterialet, åtminstone vissa delar av fakta i målet, och inte bestå rent av spekulationer. Det ska inte heller röra sig om

⁴⁶ Ibid. s. 243-245.

⁴⁷ Ibid. s. 246.

⁴⁸ Nordh, 2011, s. 39.

spekulationer om bevisning som i själva verket inte finns, det vill säga kräva att alternativ bevisfakta föreligger. Den alternativa hypotesen ska istället utformas som ett bevisstema.⁴⁹ Tvivlet ska således vara rationellt och kunna förklaras logiskt. Tvivlet ska dessutom grundas på fakta i processmaterialet, det vill säga vara konkret, för att tvivlet ska kunna betraktas som rimligt.⁵⁰

I vissa kontexter betecknas dessa uppställda krav på alternativhypotesen som en felaktig bevisbörda som tillkommer den tilltalade i strid med principen om åklagarens bevisbörda. Diesen menar emellertid att det bättre uttryckt handlar om ett förfarande att hitta sakomständigheter i processmaterialet som på något sätt tyder på alternativhypotesens riktighet.⁵¹ Schelin menar att det är ett ofrånkomligt krav för rätten att fastställa att det inte föreligger konkreta omständigheter i processmaterialet som kan förbindas med alternativa friande hypoteser för att rätten ska meddela en fällande dom.⁵²

4.4 Osannolika alternativhypoteser

Lambertz har en kritisk uppfattning till hur rätten ska handskas med alternativhypoteser som ter sig osannolika. Med utgångspunkt från Gregows begreppsförklaring av beviskravet, ”praktiskt sett skall framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig”, menar Lambertz att synnerligen osannolika hypoteser mestadels avvisas till följd av att hypotesen inte har något stöd. Han menar att det krävs att alternativhypotesen är fullt potentiell som praktiskt utförbar.⁵³

Lindell betonar rimligheten i de alternativa hypoteser som läggs fram. Rimligt tvivel innebär inte, enligt Lindell, att alltför långsökta möjliga utvägar kan ligga till grund för domen då tvivlet inte längre är rimligt. När alternativhypoteser utreds ska det undersökas om det utmynnar i ”mycket ansträngda, konstiga och långsökta” tolkningar när hypotesen i sin tur ska

⁴⁹ Diesen, 2015, s. 246.

⁵⁰ Diesen, 2011, s. 155.

⁵¹ Diesen, 2015, s. 269.

⁵² Schelin, 2007, s. 60.

⁵³ Lambertz, 2009, s. 4-13.

preciseras.⁵⁴ Däremot ger Lindell intrycket att rätten inte har tillåtelse att ställa upp krav på att händelseförloppet ska te sig förutsebart eller rimligt. Rätten ska istället hålla sig till att kontrollera om händelseförloppet är möjligt.⁵⁵

⁵⁴ Lindell, Bengt, *Deklaratoriska och demonstrativa prejudikat*, Heuman, Lars (red.), Festskrift till Per Olof Bolding, Juristförlaget, Stockholm, 1992, s. 303.

⁵⁵ Lindell, Bengt (red.), Festskrift till Per Henrik Lindblom, Iustus Förlag AB, Uppsala, 2004, s. 433.

5 LINDOMEFALLET⁵⁶

I detta kapitel kommer en presentation av det så kallade Lindomefallet som fått stor uppmärksamhet. Fallet behandlar problematiken med rättssäkerhetens krav på att ingen ska dömas utan att det är bevisat bortom rimligt tvivel samt vikten av att få mördare dömda. Domstolen vet att någon av de två tilltalade som befunnit sig på brottsplatsen är skyldig, men inte vem av dem. Åklagaren åtalade PL för mord medan LL åtalades för medhjälp till mord. Jag kommer endast att behandla målet i den del det avser mordet och vad det är i detta fall som gör att ingen av dem kan fällas för det mord som begåtts.

5.1 Bakgrund

PL anför att han frågade EO i köket efter ”Räven” men att han inte fick något svar från honom. PL menade att EO dessutom framstod som rädd och oförmögen att prata. Sedan gick PL in i ett rum intill köket för att se om det fanns någon annan person i huset. Då hörde PL hur det blev liv i köket och att LL skrek något åt EO. Då gick PL tillbaka till köket för att se vad som hände. När PL kommit till köket såg han hur LL tilldelade EO två slag med en stekpanna. Av dessa slag föll EO omkull på köksgolvet men verkade däremot fortfarande vara vid liv och ”snarkade”. Stekpannan gick sönder vid det andra slaget och hamnade på köksgolvet. PL sa då till LL att lämna huset och sökte igenom huset efter vapen själv. PL fann inget vapen men tog däremot en tavla samt nycklarna till huset efter att ha låst ytterdörren. PL vet inte vad LL gjorde under tiden PL sökte igenom huset. Därefter hoppade han ut genom ett fönster och åkte bil tillsammans med LL mot Göteborg.⁵⁷

LL har i sin berättelse berättat att PL under färden till Lindome uppfört sig mycket stökigt, druckit stora mängder sprit och uppträtt som om han vore påverkad. LL drack själv ingenting eftersom att han gått på Antabus hela veckan. När de stod i EO:s kök blev LL tillbedd av PL att gå ut i bilen för att hämta en flaska brännvin, vilket LL gjorde. När LL kom tillbaka till huset från bilen var PL på väg in i rummet bredvid köket. EO gick då efter PL och bad dem lämna huset. När EO sagt detta knuffade PL till honom så att han tappade balansen och

⁵⁶ RH 1991:51.

⁵⁷ B 746-90, s. 6 ff.

ramlade på rygg inne vid köksbordet. PL sprang då efter EO och började sparka EO i huvudet samt på kroppen. PL och LL gick sedan vidare in i TV-rummet och vardagsrummet. De hörde då ljud från köket varpå PL sprang dit. När LL kom in i köket såg han ännu en gång hur PL sparkade EO. Sedan gick PL ut i hallen, hämtade en stekpanna och slog EO i huvudet med minst två slag med stekpannan efter att ha uttalat orden ”nu ska gubben dö, det har jag gjort förr”. PL hade under tiden en trasa runt handtaget till stekpannan. LL stod vid detta tillfälle bredvid PL, men såg inte om stekpannan gick sönder eller vart den sedan tog vägen. Efter slagen mot EO sökte PL igenom huset efter pengar och vapen varefter LL gick efter PL. När PL gick upp på övervåningen stannade LL dock kvar på nedervåningen då han var chockad och upprörd. Efter att LL såg en bil utanför flydde de genom ett fönster. PL återvände emellertid in i huset för att hämta brännvinsflaskan de glömt kvar och kom tillbaka ut ur huset med en tavla. Därefter satte de sig i bilen och åkte till Göteborg. På vägen mot Göteborg uppträdde PL mycket stökig och sparkade bland annat vindrutan så att den sprack.⁵⁸

5.2 Tingsrättens bedömning

TR dömde PL för mord till fängelse på livstid och LL för skyddande av brottsling till fängelse i ett år och sex månader. TR fann i domskälen det utrett att EO avlidit genom slagen i huvudet av stekpannan samt att han inte flyttats efter att han fått dessa slag. TR fann dessutom att det är uteslutet att det är någon annan än PL eller LL som utdelat dessa dödade slag. TR fastställde vidare att PL:s utsaga om hur EO avlidit helt står i strid med obduktionen och de fynd som funnits på brottsplatsen. TR valde därmed att lämna PL:s uppgifter helt utan avseende.

TR menar emellertid att LL:s uppgifter om händelseförloppet överensstämmer med såväl brottsplatsfynden och obduktionsresultatet samt vittnesuppgifter om buller utifrån och iakttagelser utanför fastigheten. LL höll även fast vid väsentligen samma uppgifter sedan första polisförhöret där han medgav att han befann sig på brottsplatsen och hade en detaljrikedom i sin berättelse som föreföll självupplevd. Berättelse var även väsentligen densamma som han lämnat till sin sambo dagarna efter mordet. Händelseförloppet i stort, med

⁵⁸ B 746-90, s. 10 ff.

hänsyn till vem som tog initiativ till att över huvud taget åka till Lindome och besöket hos EO, interpreterade på att PL varit den aktiva medan LL varit den passiva.

Vidare talade handlingsättet för att mordet var att betraktas som ett vansinnesdåd vilket tydde på att dådet utförts någon drog- eller alkoholpåverkad. PL var vid tillfället alkoholpåverkad medan LL antogs vara nykter av TR genom vittnesuppgifter om antabusmedicinering. Det fanns emellertid omständigheter som var anmärkningsvärda för LL:s del, såsom att han höll sig borta från sitt hem under två dygn efter mordet samt att han hade kunnat köra från Lindome utan att invänta PL. TR övertygades utifrån den samlade bedömningen om att det var PL som utfört det våld som lett till EO:s död. Vidare ansågs det utrett att LL hjälpt PL från brottsplatsen genom köra honom från Lindome till Göteborg. Detta skulle dock inte bedömas som medhjälp till mord utan endast skyddande av brottsling.⁵⁹

5.3 Hovrättens bedömning

PL överklagade domen till HovR som resulterade i ett ogillande av åtalet för mord. HovR menade att den rättsmedicinska utredningen inte kunde ge någon säker bild över vad som inträffat hos EO. Det enda tydliga var den skada som lett till EO:s död var ett sår på huvudet som med stor sannolikhet förorsakats av stekpannan som befann sig på brottsplatsen. HovR menade däremot att det inte kunde utredas hur länge EO varit vid liv efter att han fått slaget mot huvudet. Mycket tydde på att EO avled snabbt efter slaget men någon säker slutsats om detta kunde inte dras. Det kunde enbart göras antaganden om ett sannolikt händelseförlopp med det enda säkra momentet att EO avlidit till följd av ett slag mot huvudet.

Eftersom att den tekniska utredningen inte heller kunde ge något trovärdigt underlag kunde det därmed inte uteslutas att det kunde ha gått till på det sätt PL återgett. Det lyftes även upp flera omständigheter som ifrågasattes i LL:s anförande, bland annat vittnesuppgifter om vem som lämnade huset först eller om de lämnade huset samtidigt. Det var på dessa punkter som PL:s berättelse stämde överens med vittnesuppgifterna. TR:s antagande om att det måste vara en alkohol- eller drogpåverkad person som utfört gärningen stod HovR inte heller bakom. Detta till följd av att det inte med säkerhet kunde fastställas hur mordet begicks och således kunde inte heller sinnesstämningen hos gärningsmannen konstateras. HovR menade

⁵⁹ B 746-90, s. 24 ff.

vidare att det inte kan uteslutas att PL och LL förövat gärningen tillsammans då båda tidigare dömts för våldsbrott.

Sammanfattningsvis konkluderade HovR i att LL:s förklaring kunde ifrågasättas till den grad att de inte kunde läggas till grund för hur händelseförloppen egentligen gått till, samt att PL:s uppgifter inte förefaller sig vara så osannolika att de bör lämnas helt utan avseende. HovR fann således att åklagaren inte nått upp till det beviskravet ”bortom rimligt tvivel” om åtalet kräver.⁶⁰

5.4 Kommentarer till rättsfallet

Kärnfrågan i fallet gäller att varken PL eller LL kan bindas till slagen. Det saknas nämligen fingeravtryck på stekpannan som kan hänföras till någon av de tilltalade. Under dessa förhållanden kan varken PL eller LL dömas för antingen mord eller misshandel. För att båda ska kunna dömas som medgärningsmän krävs det någon slags deltagande från var och en som självständigt uppfyller rekvisiten, vilket domstolen inte kan finna stöd till.

TR gör ingen ansats i att finna någon alternativ hypotes såsom HovR gör i sina domskäl och avslår istället PL:s uppgifter i sin helhet. HovR har inte heller någon möjlighet att döma efter sin uppställda alternativa hypotes med anledning av att gärningsbeskrivningen i målet inte ger utrymme för detta. Åklagaren borde därför ha använt sig av alternativa gärningsbeskrivningar för att ge rätten tillfälle att utreda fler eventuella straffregler som kunnat spela in.

⁶⁰ B 157-91, s. 3 ff.

6 DISKUSSION & ANALYS

Jag kommer i detta avsnitt att sammanfattningsvis diskutera och analysera de slutsatser jag kommit fram till, utöver den löpande analysen, utifrån de frågeställningar och de syften som ställdes upp i inledningen.

Att försöka definiera ett abstrakt begrepp medför risken att det kan leda till en begrepps betydelse i olika led, det vill säga där en definition ger upphov till annan och den i sin tur resulterar i nästa definition etcetera. Detta utan att tillämparen av begreppet faktiskt blir visare av begreppsförklaringen. Med anledning av detta kan det däremot anföras som motskäl att det inte behöver betyda att ansträngningarna till att faktiskt ringa in i betydelsen av beviskravet ska ges upp. Att ge upp ansatsen skulle innebära en kunskapslucka, som är i behov av ifyllnad, och lämnar utrymme för flertalet separata definitioner bland begrepps användarna som inte är sammanhängande.

För att inte helt utesluta domstolens möjlighet att fälla en gärningsman till ansvar måste utrymme för ett tvivel finnas, annars hade domstolen i princip aldrig kunnat meddela en fällande dom. Det måste däremot röra sig om ett i stort sett orimligt tvivel, en omständighet som i praktiken förefaller så pass osannolik att det med anledning av det kan lämnas utan avseende. Det går ut på att det inte får finnas ytterligare ett sätt på vilket brottet må ha begåtts eller att det kan ha befunnit sig en annan gärningsman vid tidpunkten som också haft möjlighet att föröva gärningen. Om en sådan verklig möjlighet är potentiell är ett rimligt tvivel för handen som ska fria den tilltalade och inte heller peka ut den tilltalade som oskyldig i domskälen eftersom bevisningen inte var tillräcklig för en fällande dom.

Bristen på utförliga domskäl utfaller i att det inte tydligt framgår hur rätten handskas med alternativa hypoteser som ställs upp i målet eller hur de går till väga vid utredningen av rimligheten. Att besvara frågan hur och varför olika instanser kan bedöma ett mål olika, samt varför ena instansen finner att ett rimligt tvivel föreligger medan andra instansen inte anser det föreligga, trots att de har tillgång till väsentligen samma material, är en svårbesvarad fråga. Subjektiva bedömningar är naturligtvis en del av orsaken till detta men åtskillnaden tros ligga i om alternativa hypoteser överhuvudtaget ställs upp, hur de ställs upp samt när. Denna

problematik framgår tydligt av Lindomefallet där ena instansen inte uppställer alternativa hypoteser och fäller de tilltalade medan andra instansen prövar alternativhypotesen och resulterar därmed i att beviskravet inte anses uppfyllt och friar de tilltalade.

Det torde anses strida mot beviskravet om rätten meddelar en fällande dom i ett mål med bristande processmaterial då beviskravet och hypotesbildningen är avhängig av fakta i målet. Det är inte möjligt att kräva av beviskravet att rimliga tvivel ska elimineras samtidigt som bevisvärderingen grundas på ofullständig bevisning.

Som nämndes ovan framkallade Lindomefallet djup besvikelse och frustration hos allmänheten och lagstiftaren. Situationen ansågs som en lucka i lagen som ger möjligheten att mördare kan gå fria och slippa tillrättavisas för sin begångna gärning. Förslag på att beviskravet måste sänkas inkom från olika håll för att förhindra dessa situationer men avfärdats. Det mest väsentliga argumentet mot ett sänkt beviskrav är av rättsäkerhetshändseende och dess förhållande till rättstryggheten. Om kravet på rättssäkerhet sänks kan bekämpningen av brott endast kortsiktigt förbättras enligt utredare. Det skulle istället, långsiktigt, innebära att legitimiteten för rättsväsendet går förlorad och påverkar dessutom dess effektivitet.⁶¹

Generalitet är en nödvändighet för en straffrättslig regel som inte kan undgås för att vara förenlig med rättssäkerheten. Det är således inte möjligt att stifta avskilda regler med lägre beviskrav för särskilda fall då det inte lyckas fastställa vem som begått gärningen och är skyldig. Att sänka beviskravet skulle kräva en sänkning för samtliga fall. Detta skulle i sin tur medföra att många oriktiga domar grundas på väldigt svaga grunder. Att upprätthålla beviskravet innefattar att situationer, som Lindomefallet, där bevisningen inte är tillräcklig leder till friande domar trots att den tilltalade är skyldig. I utredningar som tillsattes efter Lindomefallet, som avsåg att fylla denna lucka, slogs det fast att detta är det pris som man får betala för att upprätthålla en rättsstat.⁶²

Detta tomrum i lagen består i att de tilltalade undkommer straff med hjälp av att gärningsmännen skyller på någon annan som i sin tur anklagar annan. Om teknisk bevisning

⁶¹ SOU 1996:185, s. 340.

⁶² Ibid. s. 341; DS 1993:15, s. 47.

och vittnen saknas kan alltså flera gärningsmän som begått en gärning skylla på varandra för att undgå påföljder för sitt handlande. Det bör i detta sammanhang belysas att möjligheten finns att den som skyller ifrån sig faktiskt är oskyldig även om de med stor sannolikhet anses skyldig. Föreligger det ett rimligt tvivel så är rätten tvungen att frikänna den tilltalade, rätten kan alltså inte agera i dessa situationer och blir bakbunden.

Kravet på rättssäkerhet utgör en grundläggande del inom all form av demokratisk lagstiftning, särskilt lagstiftning inom straffrätten. Rättssäkerhetskravet innebär att en oskyldig inte får fällas för ett brott som denne inte har begått och därav är rättssäkerheten överordnad önskan att få skyldiga brottslingar fällda och straffade. Kravet på full bevisning i samtliga fall grundar sig även i det ofrånkomliga kravet på rättssäkerhet. Det får aldrig förekomma att rättssäkerheten rubbas, det är därav stor vikt att beviskravet ligger en hög nivå som säkerställer att den tilltalade inte kan dömas om det inte är bevisat bortom rimligt tvivel att denne är skyldig, samtidigt som brottsbekämpningens effektivitet fortlöper.

För att åstadkomma materiellt riktiga domar måste det finnas ett beviskrav som tillförsäkrar ett rättsskydd samt ett effektivt rättsväsende. Fruktan för felaktigt fällande domar och att lagföra lagförbrytare är två intressen som kan tänka sig vara inbördes oförenliga. Den primära funktionen av beviskravet består i hur stor risk en rättsstat kan godta för att begå misstag. Beviskravet antyder även på graden av kvalitet i bevisningen som fordras som utgår från att övertygelsen om att en fällande dom är riktig inte får urholkas av rimliga tvivel. Risken för felaktiga domar ökar vid sänkning av beviskravet medan en skärpning av beviskravet leder till att straffrättskipningens effektivitet motarbetas.

Förmodligen hade det varit besvärligt för allmänheten att godta ett annorlunda, lägre eller högre, beviskrav trots att det kan verka som att det rådande beviskravet ter sig vara alltför högt i allmänhetens ögon då kriminella som begår grova brott frias i brist på tillräcklig bevisning. Enligt min uppfattning rör allmänhetens frustration och upprördhet istället om kunskapsbrist om rättssäkerheten och dess betydelse att beviskravet är generellt oavsett om det rör sig om en tilltalad som är kriminellt erfaren eller är den typiska godhetsfulla personen. Det som domstolen tar ställning till i domskälen är om åtalet är styrkt eller ej. Ett ogillat åtal innebär alltså inte att domstolen har funnit den tilltalade oskyldig till brottet under utredningens gång.

7 KÄLL- & LITTERATURFÖRTECKNING

Litteratur

Diesen, Christian, Bevis. 10, *Bevisprövning i brottmål*, 2. Uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2015

Diesen, Christian, *Bevisprövning i brottmål*, Norstedts Juridik, Stockholm, 1994

Diesen, Christian, *Bortom allt tvivel?*, Andersson, Ulrika, Wong, Christoffer & Örnemark Hansen, Helén (red.), Festskrift till Per Ole Träskman, Norstedts Juridik, Stockholm, 2011

Edvardsson, Bo, *Kritisk granskning av förundersökningsmaterial, psykologutlåtande (enligt den s.k. Lundaskolans vittnespsykologi) och hovrättens dom i ett mål där två barn återtagit sina uppgifter om sexuella övergrepp*, Örebro universitet Akademin för juridik, psykologi och socialt arbete, 2011

Edvardsson, Bo, *Kritisk utredningsmetodik: begrepp, principer och felkällor*, 2. Uppl., Liber, Stockholm, 2003

Ekelöf, Per Olof, Bohman, Robert, *Rättegång IV*, 6. Uppl., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 1992

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Heuman, Lars, *Rättegång. H. 4*, 7. Uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2009

Halldén, Sören, *Nyfikenhetens redskap: en bok om kritiskt tänkande inom vetenskapen och utanför*, Studentlitteratur, Lund, 1980

Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 1. Uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013

Lambertz, Göran, *Bevisprövning och utredningskrav i brottmål*, Gernandt, Johan, Kleineman, Jan & Lindskog, Stefan (red.), Festskrift till Torkel Gregow, Norstedts Juridik, Stockholm, 2010

Lambertz, Göran, *Kvalitetssäkring av bevisprövningen i brottmål*, Svensk Juristtidning, 2009

Lindell, Bengt, *Deklaratoriska och demonstrativa prejudikat*, Heuman, Lars (red.), Festskrift till Per Olof Bolding, Juristförlaget Stockholm, Stockholm, 1992

Lindell, Bengt, *Ett rättsfall om resning och beviskravet i brottmål*, Andersson, Torbjörn & Lindell, Bengt (red.), Festskrift till Per Henrik Lindblom, Iustus Förlag, Uppsala, 2004

Lindell, Bengt (red.), Festskrift till Per Henrik Lindblom, Iustus Förlag AB, Uppsala, 2004

Mellqvist, Mikael, *Om tro, tyckande och vetande: Högsta domstolens värdering av utsagor*, Svensk Juristtidning 2013

Nordh, Robert, *Bevisrätt B: bevisbörda och beviskrav*, Iustus Förlag AB, Uppsala, 2011

Nowak, Karol, *Oskyldighetspresumtionen*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2003

Rosing, Hans, *Vetenskapens logiska grunder*, Schildt, Helsingfors, 1978

Schelin, Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2007

Träskman, Per Ole, *Presumtionen om den för brott misstänktes oskyldighet*, Olle Höglund (red.), Festskrift till Lars Welamson, Norstedts Förlag, Stockholm, 1987

Träskman, Per Ole, *Rimligt eller inget rimligt tvivel?*, Kleineman, Jan, Westerberg, Peter & Carlsson, Stephan (red.), Festskrift till Lars Heuman, Jure Förlag, Stockholm, 2008

Offentligt tryck

DS 1993:15, Efter Lindome

Rättssäkerheten i brottmål: rapport från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt, Stockholm, 2009

SOU 1938:44, *Processlagsberedningens förslag till rättegångsbalk*, II, Motiv m.m.

SOU 1996:185, Straffansvarets gränser, Del I

Artiklar

Diesen, Christian, *Bevisvärdering och vittnespsykologisk utsageanalys: Metodlikheter och metodskillnader*, Juridisk tidskrift, 1999/00

Diesen, Christian, *Utom rimligt tvivel – om beviskrav och bevisvärdering i brottmål*, Juridisk Tidskrift 1996/97 s. 525-235

Gregow, Torkel, *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn*, Svensk Juristtidning, 1996

Lambertz, Göran, *Kvalitetssäkring av bevisprövningen i brottmål*, Svensk Juristtidning, 2009

8 RÄTTSFALLSFÖRTECKNING

Tingsrätt

B 746-90

Hovrätt

RH 1988:136

RH 1991:51

Högsta domstolen

NJA 1980 s. 725

NJA 1982 s. 164

NJA 1990 s. 210

NJA 1998 s. 693

NJA 2005 s. 237